

بررسی معنای مواسات در اسلام

وسائل - اصل مواسات از اصول انسانی، اجتماعی و اقتصادی اسلام است که نقش ارزنده‌ای در ایجاد همدلی و رفع فقر و نیازهای اقشار محروم در جامعه دارد. تحقق کامل این اصل در جامعه، مستلزم تبیین دقیق مفهوم مواسات و حدود و صغور آن در روایات، سیره معصومین و معارف اسلامی است.

به گزارش خبرنگار وسائل، شیوع ویروس کرونا در جهان شرایط اجتماعی، اقتصادی و



معیشتی ویژه‌ای را بر مردم حاکم کرده و سبب تعطیلی بسیاری از کسب و کارها، افزایش هزینه‌ها و کاهش درآمدهای مردم و دولت شده است. در کشور ما نیز علاوه بر تحریم‌های ناجوانمردانه و برخی سوءتدبیرها در حوزه اقتصاد، شیوع این بیماری فشار مضاعف معیشتی را بر اقشار کم‌درآمد و

محروم تحمیل و معیشت بسیار سختی را برای آنها رقم زده است.

در چنین شرایطی، رهبر فرزانه انقلاب در روز عید نیمه شعبان، با معرفی جامعه مهدوی به عنوان جامعه مواسات و برادری، رزمایش مواسات و همدلی را توصیه کرده و مردم را به تحقق آن به خصوص در ماه مبارک رمضان تشویق کرده‌اند.^[2] در این راستا، اقشار مختلف جامعه، در قالب فعالیت‌های جهادی و در فضای همدلی و نوع‌دوستی، طرح‌ها و برنامه‌های مختلفی را در لَبیک به فرمان رهبری طراحی و اجرا کرده‌اند.

در این میان، توجه به معنای حقیقی مواسات در اسلام موجب تحقق بهتر آن در جامعه و شکل‌گیری تصمیمات و طرح‌های متناسب با این اصل خواهد شد. اصل مواسات از اصول انسانی، اجتماعی و اقتصادی اسلام است که نقش ارزنده‌ای در ایجاد همدلی و رفع فقر و نیازهای اقشار محروم در جامعه دارد. تحقق کامل این اصل در جامعه، مستلزم تبیین دقیق مفهوم مواسات و حدود و صغور آن در روایات، سیره معصومین و معارف اسلامی است.

در روایات متعددی از معصومین: بر مواسات به عنوان حق بزرگ مسلمانان و مؤمنان بر یکدیگر توصیه و تأکید شده است. تعبیری مانند: مُوَاسَاةُ الْإِخْوَانِ فِي اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ [3]، مُوَاسَاةُ الْمَرْءِ أَخَاهُ [4]، الْمُوَاسَاةُ لِأَهْلِ الْحَاجَةِ [5]، مُوَاسَاةُ الْفُقَرَاءِ [6]، مُوَاسَاةُ الْأَخِ فِي الْمَالِ [7]، مُوَاسَاةُ الرَّجُلِ أَخَاهُ فِي مَالِهِ [8]. در صلوات شعبانیه نیز از خداوند متعال می‌خواهیم: وَ اِرْزُقْنِي مُوَاسَاةَ مَنْ قَتَرْتَ عَلَيْهِ مِنْ رِزْقِكَ يَمَا وَسَّعْتَ عَلَيَّ مِنْ فَضْلِكَ [9]؛ «به سبب توسعه و گشایشی که در رزق و زندگی من دادی، مواسات با محرومین و کسانی که در تنگنای مالی هستند را روزی من کن».

واژه مواسات و هم‌خانواده آن در ادعیه و روایات ما غالباً برگرفته از همان معنای لغوی آن می‌باشد. در واژه‌نامه‌های عربی (و نیز فارسی) مواسات به «همدلی، یاری کردن، کمک مالی و اقتصادی به نیازمندان، شریک‌کردن محرومان در اموال خود» معنا شده است.

بعضی از این واژه‌نامه‌ها مواسات را بالاتر از بخشش مال معنا کرده‌اند. اعطاء و بخشش یعنی شخص از زیاده مال و اضافه بر نیازش به دیگری بدهد؛ اما مواسات یعنی شریک‌کردن کسی در معاش و اموال خودش که مورد نیازش بوده و کفاف زندگی خودش را می‌دهد. [10] شارحین کتب روایی نیز مواسات را به معنای «شریک و سهیم شدن در زندگی و رزق و یاری‌کردن با جان و مال و ... گرفته‌اند. [11]

مواسات در روایات گاهی به صورت مطلق یاری و همدلی [12] و در بسیاری نیز مواسات در مال و معاش و دارایی به کار رفته است. [13] ممکن است روایات مطلق، اشاره به معنای عام مواسات یعنی یاری و کمک با مال و جان و آبرو و هرآنچه کمک صدق می‌کند داشته و روایات مواسات مالی، اشاره به مصداق روشن و مهم مواسات یعنی کمک مالی به محرومین داشته باشد.

برخی روایات نیز به تبیین دقیق‌تر اصل مواسات و گستره آن پرداخته‌اند. در روایتی امیرالمؤمنین (ع) امر به مواسات کرده و اشاره می‌فرمایند که مؤمنین وظیفه دارند فقر و فاقت را از زندگی برادر دینی نیازمند خود زائل کرده، چاله و چوله‌ها و شکستگی‌های زندگی او را جبران و ترمیم نمایند. [14] در روایت مشابه دیگری اصبغ از امیرالمؤمنین (ع) درباره چگونگی مواسات و مساوات سوال می‌کند.

حضرت در پاسخ می‌فرمایند: «در هر چیزی که خداوند به تو روزی کرده با برادر مؤمنت مواسات کن و او را محروم نکن. او را در دینش امتحان نکن اگر امتحان کردی و فهمیدی که ایمان حقیقی و توحید خالص دارد، باید در تمام مایملک و دارایی خود با او به مساوات و برابری رفتار کنی». [15]

امام باقر (ع) از شخصی می‌پرسند چطور بین خودتان مواسات می‌کنید؟ می‌گوید: خوب. حضرت فرمودند: «آیا هر يك از شما دست در جیب برادرش می‌کند و به اندازه نیاز خود از آن بر می‌دارد؟ اگر چنین می‌کردید محتاج نمی‌شدید». [16]

از این روایات برداشت می‌شود که مواسات یعنی برادران دینی نیازمند، به اندازه رفع نیاز خود در مال مؤمن دیگر شریک و سهیم‌اند و مؤمن باید دارایی و زندگی خود را اموال و زندگی آنها بدانند. ظاهر این روایات از یک سو حق مؤمن نیازمند در مال برادر دینی‌اش و از

سوی دیگر، گستره و وسعت معنای مواسات و مسئولیت اجتماعی بزرگی که یک مسلمان و مؤمن در جامعه اسلامی دارد را نشان می‌دهد.

نکته بسیار مهم روایت اخیر آن است که مواسات نشانگر درجه‌ای از ایمان است که اگر مؤمن نیازمند از جیب و کیف پول مؤمن دیگر بر حسب نیاز خود پول بردارد، برای این مؤمن جای تعجب و انکار نداشته و رضایت قلبی دارد! همچنین، تعبیر «اگر چنین می‌کردید محتاج نمی‌شدید» حکایت از اثر بزرگ اجتماعی و اقتصادی مواسات یعنی رفع فقر و احتیاج از جامعه دارد.

مواسات در سیره معصومین:

سیره و زندگی معصومین(ع) مشحون است از مواسات، همدلی و یاری به محرومان و شریک‌کردن آنها در زندگی خود. امیرالمؤمنین(ع) در پاسخ به بردارش عقیل که از ایشان تقاضای صد هزار درهم برای ادای قرض خود کرده بود، فرمود: این مقدار ندارم. صبر کن موقع پرداخت حقوق از سهم شخصی خودم به تو می‌دهم و شرط مواسات و برادری را به‌جا خواهم آورد. اگر نه این بود که عائله خودم خرج دارند، تمام سهم خودم را به تو می‌دادم و چیزی برای خود نمی‌گذاشتم.»^[17]

حضرت مجتبی(ع) در طول عمر خود دوبار تمام اموال و دارایی خود را در راه خدا خرج کرد و سه‌بار ثروت خود را به دو نیم تقسیم نمود. نصف آن را برای خود نگه داشت و نصف دیگر را در راه خدا بخشید.^[18]

خدیجه کبری که از بزرگترین ثروتمندان مکه بودند، بعد از ازدواج با پیامبر اکرم(ص) تمام ثروت خویش را در راه اسلام و حمایت از پیامبر خرج کردند. لذا پیامبر اکرم(ص) در روایتی، یکی از مناقب حضرت خدیجه را مواسات در مال معرفی می‌کنند.^[19]

بعد از هجرت پیامبر(ص) و مسلمانان به مدینه، رفتار انصار با مهاجران از بهترین و زیباترین جلوه‌های مواسات در اسلام است. انصار آنان را در خانه‌های خود جای داده، حتی آنان را در خانه و دارایی‌های خود شریک کردند. در مدینه خانه‌های زیادی بودند که مهاجران با انصار در آن به صورت مشترک زندگی می‌کردند. نقل شده است، انصار در هنگام برداشت محصول خرما، آن را به دو بخش تقسیم می‌کردند و نصف بیشتر آن را به برادران مهاجر خود می‌دادند.^[20]

مواسات در کلام اندیشمندان دینی

از نظر رهبر فرزانه انقلاب، مواسات معنای گسترده‌ای دارد و هر نوع کمک و خدمتی به هر انسانی اعم از مسلمان و غیرمسلمان را در بر می‌گیرد. ایشان در تعریف مواسات می‌فرماید:

«همه باید خود را موظف به مواسات بدانند. مواسات یعنی هیچ خانواده‌ای از خانواده‌های مسلمان و هم‌میهن و محروم را با دردها و محرومیت‌ها و مشکلات خود تنها نگذاشتن؛ به

سراغ آنها رفتن و دست کمک‌رسانی به سوی آنها دراز کردن.^[21] مواسات با مساوات فرق دارد؛ برابری نیست. مواسات یعنی همراهی کردن و کمک کردن به برادر مؤمن در همه امور. انسان وظیفه بداند؛ کمک فکری، کمک مالی، کمک جسمانی، کمک آبرویی. این مواسات است.»^[22]

شهید مطهری با بیان اینکه مواسات یک اصل يك اصل ثابت و تغییر ناپذیر است می‌گوید يك مسلمان نباید زندگی خود را از زندگی عمومی جدا بداند، باید زندگی خود را با زندگی عموم تطبیق دهد. معنی ندارد در حالی که عموم مردم در بدبختی زندگی می‌کنند عده دیگری در دریای نعمت غوطه‌ور بشوند؛ هر چند فرض کنیم که از راه حلال به چنگ آورده باشند.^[23] ایشان مواسات را به معنای اشتراک در اموال و زندگی معرفی کرده و می‌گوید:

«این يك مسئله ای است که آن ایده‌آل مذهب و ایده‌آل اسلام و آن چیزی که در دوره آخرالزمان به ما وعده داده اند که خواهد بود، این است که رشد اخلاقی و عاطفی و اخوت اسلامی و صفای در اخوت به این حد می‌رسد؛ یعنی انسان از نظر تکامل اخلاقی به حدی می‌رسد که عملاً اشتراك وجود دارد، عملاً این جیب و آن جیب وجود ندارد.»^[24]

از نگاه آیت الله مصباح یزدی مواسات یعنی «دیگران را مثل خود دانستن»، «اموال خود را اموال آنها دانستن»:

«مساوات با برادران یعنی آنان را شریک زندگی خویش قرار دهید؛ یعنی همان‌گونه که نگران زندگی خویش‌اید و در پی تأمین نیازهای خود و خانواده خویش بر می‌آید، نگران زندگی برادران دینی خود نیز باشید و از دارایی، جایگاه اجتماعی و حتی آبروی خود برای کمک به آنها مایه بگذارید.»^[25]

یعنی این‌که انسان دست و دلش باز باشد و کسانی را که حاجتی دارند مثل خودش حساب کند؛ فکر کند که اموال و دارایی‌هایش برای آنها هم هست. انگار اموال خودش را برای دیگران هم می‌داند و حاضر است در اختیارشان قرار دهد، تا نیازشان را رفع کنند. در حدی که دیگران به اموال او نیاز دارند مضایقه نداشته باشد.^[26]

بر این اساس، مواسات در کلام این بزرگان، یعنی «انواع کمک‌های فکری، مالی، جسمانی، آبرویی»؛ یعنی «دیگران را مثل خود دانستن»، «اموال خود را اموال آنها دانستن»، «درد و مشکلات آنها را مشکل خود دانستن»؛ یعنی «هم‌جیب بودن و اشتراک در اموال در وقت نیاز».

نتیجه

آنچه از مجموع معانی لغوی، روایات، سیره معصومین و کلام اندیشمندان اسلامی به دست می‌آید، مواسات رفتار و خصلت پسندیده اسلامی است که در مرتبه‌ای بالاتر از بخشش و پائین‌تر از مساوات و ایثار جای می‌گیرد. این اصل بزرگ اسلامی، گستره‌ای از

«همدلی و غمخواری» تا «یاری و کمک‌های فکری، مالی، جسمانی، آبروئی» و بالاتر از آن، «محرومان و نیازمندان را در اموال خود شریک دانستن» و «زندگی و دارایی خود را زندگی و دارایی آنها دانستن» را در بر می‌گیرد.

اگر این معنا از مواسات و همدلی در جامعه تحقق پیدا کند، فقر و نیازمندی از جامعه رخت بر بسته و در سخت‌ترین شرایط حتی در شرایط ناشی از تحریم‌های اقتصادی و شیوع بیماری‌ها نیز جامعه اسلامی در تأمین معاش مردم خود مستأصل نخواهد شد. /703/241/

ح

سیدجواد میرزازاده [1]

پی نوشت:

- [1] طلبه درس خارج و دانش آموخته مقطع دکتری اقتصاد
- [2] سخنرانی تلویزیونی رهبر انقلاب به مناسبت نیمه شعبان، ۱۳۹۹/۰۱/۲۱
- [3] الأُمالي (للمفید)، النص، ص: 317
- [4] معاني الأخبار، النص، ص: 192
- [5] کافی (ط - دار الحدیث)، ج3، ص: 447
- [6] تأویل الآيات الظاهرة في فضائل العترة الطاهرة، ص: 77
- [7] کافی (ط - دار الحدیث)، ج3، ص: 435
- [8] معاني الأخبار، النص، ص: 191
- [9] صلوات شعبانیه
- [10] ر.ک. الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربية، ج6، ص: 2268، مجمع البحرين، ج1، ص: 28، القاموس المحيط، ج4، ص: 318، لغت‌نامه دهخدا، فرهنگ فارسی معین.
- [11] کافی (ط - الإسلامية)، ج2، ص: 145-146، تصحیح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد. صافی در شرح کافی (ملا خلیل قزوینی)، ج1، ص: 243
- [12] مُؤَاسَاةُ الإِخْوَانِ فِي اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ
- [13] مُؤَاسَاةُ الأَخِ فِي المَالِ
- [14] التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسكري عليه السلام، ص: 170
- [15] الهدایة الكبرى، ص: 440

[16] الحياة / ترجمه احمد آرام، ج5، ص: 669

[17] مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج18، ص: 274

[18] مهدی پیشوایی، سیره پیشوایان، ص ۹ و ۹۱، سیوطی، تاریخ الخلفاء، مکتبه المثنی بغداد.

[19] روضة الواعظین و بصیرة المتعظین (ط - القديمة)، ج2، ص: 269

[20] حیدری، گلشاد، فرهنگنامه سیره پیامبر اعظم، به نقل از
<https://fa.imamatpedia.com/wiki>

[21] بیانات رهبر انقلاب در خطبه‌های نماز عید فطر، ۱۳۸۱/۰۹/۱۵

[22] بیانات رهبر انقلاب در دیدار کارگزاران نظام - 1386/06/31

[23] مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج18، ص: 43

[24] مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج15، ص: 575

[25] آیت الله مصباح یزدی، سیماى سرافرازان، ج 1، ص 51

[26] سخنان آیت الله مصباح یزدی، در دفتر مقام معظم رهبری، 87/08/01